

SOOME KOOLIRAAMATUKOGUDE VÄLJAKUTSED

Liisa Niinikangas

“Kooliraamatukogu on kultuuriinstitutsioon, kus toimub uurimine, katsetamine, kriitiliste mõtetega eksperimenteerimine ja informatsiooni avastamine ilma õpetaja vahendamiseta, ning kus pannakse proovile oma oskused õppijana väljaspool kooli.” (David Carr)

TAUST

Soomes on ligikaudu 5,12 miljonit elanikku. Üks riikliku arengukava haridusalaseid prioriteete on infoühiskond. Valitsus on asunud teostama laiaulatuslikku infoühiskonna programmi. 1990. aastatel varustati Soome koolid ja haridusasutused tänu riigi toetusele arvutite ja infovõrkudega. Tehnoloogiaalased eesmärgid on seega tänaseks saavutatud. Tähelepanu on nihkunud sisulise poole rõhutamisele, õpetajate koolitusele ja infovõrkude reaalsele kasutamisele.

Soome koolidele ja ka rahvaraamatukogudele on andnud lisaväärtust

- nii ülemaailmne kui ka Euroopa Liidu sisene püüdlus haridussüsteemid ühtlustada,
- info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning Interneti kiire areng,
- hariduspoliitiline püüe muuta koolid iseseisvamaks,
- muutused pedagoogilises mõtlemises, üha enam tunnustatakse individuaalset õpet.

Riikliku arengukava hariduse, täiendkoolituse ja teaduse osa esitab järgmise eesmärgi: „2004. aastaks on Soome maailma juhtivaid teadmispõhiseid ja interaktiivseid ühiskondi. Edu põhineb elanike võrdsetel võimalustel õppida ja arendada oma teadmisi, kasutades erinevaid infovahendeid ja haridusteenuseid. On loodud kvaliteetne, eetiliselt ja majanduslikult jätkusuutlik võrgupõhine õppe- ja uurimistöösüsteem.“

HARIDUSSÜSTEEMI ARENG

Alates 1980. aastatest on Soome haridus põhinenud printsiibil pakkuda konkreetsele vanusegrupile kas kutse- või kõrgharidust. Praegu liigub hariduspoliitika selles suunas, et anda konkreetsele vanusegrupile üld- või kutsekeskharidus ja 60–65 protsendile sellest vanusegrupist kõrgharidus.

Soome hariduspoliitikat koordineerib Haridusministeerium. Kogu haridussüsteem on läbi teinud põhjalikud muudatused – 1999. aastal jõustus uus haridusseadustik. Jäigast ja tsentraliseeritud „ülalt alla“ juhitud süsteemist on liigutud paindlikuma, detsentraliseeritud juhtimissüsteemi poole. See annab koolidele ja nende omanikele suurema iseseisvuse.

2002. aastal moodustas Soome koolisüsteemi:

- 4300 põhikooli (1.–9. klass) 40 000 õpetaja ja 600 000 õpilasega;
- 450 gümnaasiumi (10.–12. klass) 6500 õpetaja ja 115 000 õpilasega;
- kolmeaastase õppeajaga kutsekooli (vastuvõtt 100 000 õpilast aastas).

Õppekeelteks on soome ja rootsi keel: ametlik kakskeelsus tagab rootsi keelt kõnelevale vähemusele (6% elanikkonnast) kõikidel kooliastmetel võrdsed võimalused. Kohustusliku põhihariduse ja ka edasise üld- või kutsehariduse andmine kuulub kohalike omavalitsuste pädevusse.

Kohustusliku põhihariduse omandamine algab 7-aastaselt ja kestab üheksa aastat. Kohustuslik haridus on kõigile tasuta. Vaid veidi enam kui 1% koolidest on tasulised. Ka nende koolide üle teostab järelevalvet Haridusministeerium.

Gümnaasiumid annavad tavaliselt üldkeskhariduse, valmistades õpilasi ette edasisteks õpinguteks. Gümnaasiumiosa lõpetades sooritab õpilane riigieksamid, mille tulemused on kõrgkooli vastuvõtu peamisteks kriteeriumiteks. Koolid järgivad riikliku õppekava põhimõtteid. Nad võivad pakkuda süvendatud keele-, reaalinete-, spordi-, muusika- või kunstiõpet. 1994. aasta õppekavareform suurendas valikainete osa õppekavas. Kogu õpetus toimub kursusedõppena. Õpilased võivad läbida kursusi omas tempos – õppimine gümnaasiumis võib kesta 2–4 aastat.

Pärast kohustusliku põhihariduse omandamist peavad õpilased valima gümnaasiumi ja kutsekooli vahel. 1995. aastal jätkas 54% õpilastest gümnaasiumis ja 31% kutsekoolides. Esmane kutseõpetus põhineb põhiharidusel ja seal võivad õppida ka gümnaasiumilõpetajad.

SOOME RAHVARAAMATUKOGUD

Soome raamatukogusid tuntakse vaba aja keskustena tänu nende moodsatele ja praktilistele ruumidele, hulgaliselt soetatud teavikutele, infotehnoloogilisele tasemele ja võrgualasele asjatundlikkusele. Samuti on Soome raamatukogud tuntud kõrge külastatavuse (13 külastust elaniku kohta aastas), suure laenutuste arvu (20 laenutust elaniku kohta aastas), efektiivsete ja tasuvate teenuste ning laialdaselt arenenud raamatukoguvõrgu poolest, mis katab täielikult kogu üsna hõredalt asustatud riigi.

Soomes toimib interaktiivne ja võrgupõhine raamatukogusüsteem, mis põhineb info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning Interneti laialdasel kasutamisel. Soomes on avalikkusele avatud nii kohalike omavalitsuste kui ka ülikoolide raamatukogud. Rahvaraamatukogude tegevus lähtub riiklikust seadusandlusest ja nad järgivad riiklikku raamatukogupoliitikat.

Soomes tegutseb ligi 440 rahvaraamatukogu ja 208 liikuvraamatukogu. Iga kohaliku omavalitsuse haldusalas tegutseb üks kõigile avatud rahvaraamatukogu. Rahvaraamatukogu on enim kasutatav kultuuriteenus Soomes. Umbes 80% soomlastest kasutab rahvaraamatukogu teenuseid.

Rahvaraamatukogud pakuvad eelkõige informatsiooni ja teavet iseseisvaks õppimiseks. Samuti toetavad nad sageli kooliõpilasi nende õpinguis. Raamatukogude tööd reguleerivad õigusaktid tegid 1990. aastal kooliraamatukogude tegevuse eest vastutavaiks rahvaraamatukogud. Üheks probleemiks on loomulikult raha ning selle õiglane jagamine rahva- ja kooliraamatukogude vahel. 1998. aasta õigusaktist on kooliraamatukogud täiesti välja jäetud. 2003. aasta rahvaraamatukogude strateegias on nad aga jälle tähelepanu alla võetud.

SOOME KOOLIRAAMATUKOGUD, MIS NEED ON?

Soomes on kooliraamatukogude probleemid tekitanud kõikidel tasanditel vastuolusid. 1998. aastal ütles Soome Raamatukogude Assotsiatsiooni president Tuula Haavisto: “Soomes ei ole kooliraamatukogusid. Uus raamatukoguseadus olukorda ei muuda. Usume, et rahvaraamatukogude võrk rahuldab piisavalt ka kooliõpilaste vajadusi. Meie kogemused toetavad seisukohta, et nii lastele kui ka täiskasvanutele mõeldud rahvaraamatukogud pakuvad nende ressursside kasutamiseks paremaid võimalusi kui eraldi institutsioonid. Inimesed kalduvad pärast kooli lõpetamist kasutama sama raamatukogu, sest nii ei pea nad kohanema uue keskkonnaga.”

Soomes ei leidu kooliraamatukogude kohta ei statistikat ega uurimustulemusi. Kooliraamatukogudel on väga vähe lisaks pakkuda õpetajakesksele õpetusele, mis kasutab peamise infoallikana õpikut. Ka raamatukoguhoidjad usuvad, et suurepärasest rahvaraamatukogude võrgust piisab õpetajate ja õpilaste vajaduste rahuldamiseks. 1990. aastate majanduslanguse tõttu on olemasolevad kooliraamatukogud mandunud. Seda ei oleks tohtinud aga juhtuda, sest 1994. aasta õppekava üks põhimõtteid ütleb, et õpilased peavad parandama oma informatsiooni otsimise ning aktiivse, iseseisva ja kriitilise rakendamise oskusi.

Minu 1998. aastal avaldatud lühiuurimus gümnaasiumide raamatukogudest annab ülevaate nende olukorrast ja minu nägemuse, milline see olukord võiks ja peaks olema. Tollal jagunesid kooliraamatukogud järgmiselt:

1. Kooliraamatukogul ei ole omaette ruumi. Raamatuid hoitakse erinevates klassiruumides. Raamatukoguhoidja on emakeeleõpetaja, keda abistavad teised kolleegid. Raamatukogu põhiülesanne on toetada koolis õpetatavaid aineid. Raamatukoguhoidja ülesanne on raamatute tellimine ja ostmise. Kooli juhtkonna toetus ja koostöö raamatukoguga on minimaalne.
2. Traditsiooniline kooliraamatukogu on keldris asuv raamatuladu. Puuduvad IT-vahendid. Raamatukoguhoidja on emakeeleõpetaja, kes töötab raamatukogus maksimaalselt viis tundi nädalas. Raamatukogu on kogu koolipäeva jooksul avatud. Raamatukogu põhiülesanne on toetada õpilaste lugemis- ja iseseisvat infootsimisoskust. Koolidirektori toetus raamatukogule ja koostöö raamatukoguhoidjaga on tähtsusetu. Siiski esineb survet muuta raamatukogu “paremaks”, kuid arenguks vajalikud vahendid on piiratud.
3. Olemas on väike hulk kaasaegseid õpikeskusi, kus on hea trükiste kogu ning Interneti-ühendusega arvutivõrk, mis võimaldab juurdepääsu teistele raamatukogudele ja asutustele. Kooli raamatukoguhoidja on eriharidusega töötaja või vastava koolituse läbinud õpetaja. Raamatukogu põhieesmärk on toetada õpilasi iseseisvas töös ja õpetajaid õpetamisel. Koolidirektor toetab õpikeskuse arengut. Koolil on ühine arusaam õppeprotsessist ja kooli arengust.

Soome kooliraamatukogude valupunktid on ilmsed: kooliraamatukogude üldtunnustatud arengukava puudumine ja erinevate tasandite puudulik kompetentsus. Koolisiselt napib ressursse ning kaasaegseid õppe- ja lisamaterjale, kummitab ruumi- ja infotehnoloogiaalaste teadmiste puudus. Traditsiooniliselt seostatakse raamatukogusid vaid trükitud raamatute ning lugemishuvi edendamise, mitte aga info otsimise ja kasutamisega. Kooliraamatukoguhoidja rügab üksinda saamata mingitki toetust. Õpetatavad ained on üksteisega minimaalselt seotud ja õpetus järgib peamiselt õpikut. Sellest lähtuvalt ei näi õpikeskuse või kooliraamatukogu järele vajadust olevat. Kõige eelneva põhjal on väga raske väita, et kooliraamatukogul on õppeprotsessis ülioluline roll.

KOOLIRAAMATUKOGUDE ARENG ÕPIKESKUSTEKS – RIIKLIK TASAND

Parlamendi haridus- ja kultuurikomisjon tõstas vajaduse arutleda kooliraamatukogude ja infoteenuste arengust seoses 1998. aasta diskussioonidega uue haridusseadustiku ümber. Võeti vastu kooliraamatukogusid puudutav otsus. See kohustab ja julgustab eri tasandite haridusjuhte leidma vahendeid ja võimalusi, et arendada koolide raamatukogu- ja infoteenuseid ning rahuldada seeläbi erinevaid õppimisel ja õpetamisel tekkivaid vajadusi. Väikestes koolides pakutakse raamatukogu- ja infoteenust koostöös kohaliku rahvaraamatukoguga, eriti kui rahvaraamatukogu asub kooliga ühes majas või selle vahetus läheduses.

1998. aasta haridusseaduses mainitakse esmakordselt kooliraamatukogusid: “Koolis võib olla raamatukogu, et saavutada püstitatud pedagoogilisi eesmärke. Kooliraamatukogu finantseeritakse kooli eelarvest.” Pidevalt kasvab ka poliitikute, õpetajate, koolijuhtide ja lastevanemate arv, kes usuvad, et kool ei saa areneda ilma kooliraamatukogu muutumiseta kaasaegseks õpikeskuseks.

Soomes ei eksisteeri ühest kooliraamatukogupoliitikat. Haridusministeeriumis ei vastuta keegi kooliraamatukogude strateegilise arengu eest, kuigi rahvaraamatukogud ja koolid omavad kesksel rollil riigi infoühiskonna programmis.

Riigi kooliamet toimib hariduspoliitika elluvijana. Kooliamet kehtestab õppe-eesmärgid, sätestab kooliõppekavade koostamise juhendid ja nõuded ning hindab õpilaste õpitulemusi. Üks kooliameti soome keele inspektori mitmetest tööülesannetest on kooliraamatukogude arengu toetamine.

SOOME UUED KOOLIRAAMATUKOGUD

Riiklikus haridusstrateegias aastateks 2001–2004 on kooliraamatukogude eesmärgid riiklikul tasandil selgelt välja toodud:

- Kõikidel õpetajatel ja õpilastel on ligipääs õpetamist ja õppimist toetavale kaasaegsele raamatukogu- ja infoteenusele.
- Koolides on kaasaegne võrguühendus, mis võimaldab neil kasutada teiste koolide, piirkonna raamatukogude ja ka teiste raamatukogude inforessursse. Koolis kasutatav arvutisüsteem peab ühilduma piirkonna raamatukogu arvutisüsteemiga.
- Koolis olevat riist- ja tarkvara kasutatakse efektiivselt õpetamiseks õpilastele, kuidas hankida, otsida ja leida informatsiooni. Teavikud kataloogitakse, et teha need kõigile kättesaadavaks.
- Suurematel koolidel on oma raamatukogud, mis on võimalusel avatud ka pärast tunde.
- Kooliraamatukogu ruume planeerides tuleb arvestada erinevaid töömeetodeid ja -stiile.
- Kooliraamatukogus töötab eriharidusega raamatukoguhoidja.

Õpikeskkondade süstemaatiline arendamine riiklikul tasandil koosneb kuuest ala-eesmärgist:

- Tagada kõigile infoühiskonnas vajalikud oskused.
- Tagada haridustöötajatele infoühiskonnas vajalikud oskused.
- Arendada infospetsialistide teadmisi.
- Ühendada erinevad virtuaalsed õpikeskkonnad.
- Avaldada, klassifitseerida ja levitada uurimustööde alast informatsiooni ja õppematerjale.

- Tugevdada infoühiskonna struktuure.

Vastavalt riiklikule strateegiale on rahvaraamatukogud ja koolid kaasatud koolidele raamatukogu- ja infoteenuste pakkumisse. Koos peavad nad välja töötama toimiva skeemi. Ühe omavalitsuse haldusalas tegutsevad koolid, rahva- ja teadusraamatukogud peavad omavahel jagama vastutusala, rahalised kohustused ja õpilastele infoteenuse pakkumise. Samuti tuleb edendada rahva- ja kooliraamatukogude koostööd infooskuste arendamise koolituse pakkumisel. Sellist koostööd tuleb igati toetada, et tagada tegevuse efektiivsus ja tasuvus kasutades rahvaraamatukogude sisulisi kogemusi rahuldamiseks koolide spetsiifilisi vajadusi.

Eesmärkide elluviimine nõuab raha. Õpilased ja õpetajad peavad oskama kooliraamatukogu poolt pakutavaid võimalusi efektiivselt kasutada. Kahjuks ei ole siiski näha ühtegi ametlikku märki raha või koolitusvõimaluse olemasolust. Asjade seis on enam kui imelik. Ühelt poolt nõuab vajadus uute teadmiste järele kiiret ja laialdast elukestva õppe põhimõtte rakendamist kogu haridussüsteemis, et motiveerida ja õpetada inimesi üha suurenevat infohulka analüüsima, hindama ja täiustama ning kasutama uue tehnoloogia pakutavaid võimalusi. Teiselt poolt võitlevad Soome kooliraamatukogud oma olemasolu eest, kuigi just kooliraamatukogud peaksid olema kohad, kust elukestev õpe peaks saama alguse.

EDASISED EESMÄRGID

Alates 1999. aastast on kooliraamatukogude kohta välja antud mitmeid raamatuid, viimane neist puudutas kooliraamatukogu ruumide planeerimist. Need trükised määratlevad kaasaegse kooliraamatukogu mõiste:

- Kooliraamatukogu edendab lugemisoskust ja -harjumust.
- Kooliraamatukogu omab olulist rolli infooskuste omandamisel.
- Kooliraamatukogu pakub materjale (raamatuid, perioodikaväljaandeid ja Interneti-ühendust) õppekava täitmise toetamiseks, samuti ruume ning teisi vahendeid nii õpetajatele kui ka õpilastele.
- Et õpilaste iseseisev õppimisvõime ei ole kaasasündinud, vaid omandatud oskus, saab kooliraamatukoguhoidja õpilasi õpetada ja juhendada nii info otsimisel ja selle kvaliteedi hindamisel kui ka üldises õppeprotsessis.

Need on Soome kooliraamatukogu kui kaasaegse õpikeskuse eesmärgid. Eesmärgid tulenevad kooli üldtunnustatud arengustrateegiast. Kooliraamatukogu on kooliõppekava lahutamatu osa. Raamatukoguhoidja töötab õpetajatega külg-külje kõrval. Nii nagu rahvaraamatukogus pakutakse ka kooliraamatukogus kohapeal töötamise, erinevate vahendite kasutamise ja personalipoolse nõustamise võimalust. Raamatukogus on olemas kaasaegsed IT-vahendid ja kõigil on võimalik neid kasutama õppida. Kooliraamatukogu osaleb riiklikes ja rahvusvahelistes infovõrkudes.

Riigi kooliamet on lubanud välja töötada juhendi, mis määrab kooliraamatukogude ja infoteenuste kvantiteedi- ja kvaliteedinõuded ning varustatuse tasemed. Riiklike arenguprogrammide vahenditest ergutatakse omavalitsusi arendama ka kooliraamatukogusid. Sel moel integreeritakse kaasaegne kooliraamatukogu õppeprotsessi. Õppekava osana toetab kooliraamatukogu infooskuste omandamist. Kaasaegsel kooliraamatukogul on koolis keskne koht või asub ta koolile väga lähedal. Ta pakub ruume ja vahendeid iseseisvaks tööks.

Kooliraamatukogu arendab lugemisoskust ja -armastust ning aitab infootsingul ning õppeprotsessis.

Riiklik toetus Soome kooliraamatukogudele seatud eesmärkide saavutamiseks

1. Haridusseadustik ja riiklik haridusstrateegia propageerivad kooliraamatukogu kui kaasaegse õpikeskuse ideed.
2. Haridus- ja raamatukogualased õigusaktid ja riiklik haridusstrateegia sätestavad strateegilise arengu.
3. Haridusministeeriumi töögrupid töötavad välja tegevusprioriteedid.
4. Riigi kooliamet pakub juhendamist. Uus õppekava läbis hiljuti testimisjärgu ja rakendus 2003. aasta augustist.
5. Riigi kooliamet on rahaliselt toetanud järgnevaid projekte:
 - Rahva- ja kooliraamatukogude koostööprojekt.
 - Õpetajate ja raamatukoguhoidjate koolitus.
 - Soome kooliraamatukogude tööd hõlbustavate käsiraamatute kirjastamise toetamine.
 - Uurimustööde toetamine.
 - Rahaeraldus kooliraamatukogudele uute raamatute ostmiseks (kaks kampaaniat 1997/98. ja 2002. aastal).
 - Riiklik kirjaoskuse projekt „Soome loeb“ (2001–2004), mis keskendub lugemisoskuse ja kooliraamatukogude arendamisele.
6. Ametlik UNESCO kooliraamatukogude manifesti tõlkimine soome keelde (UNESCO komitee poolt, 2001. aastal) on aidanud levitada kooliraamatukogude tähtsuse ideed.

MIDA TULEVIK TOOB...

Kõige olulisemaid asju ei tohi kunagi jätta ebaoluliste asjade võimusesse. (Goethe)

Kaasaegse kooliraamatukogu idee teostamine ning koostöö raamatukogude, koolijuhtide, õpetajate ja õpilaste vahel on jäetud põhiliselt kohalike omavalitsuste kanda. Paljudes koolides on suurenenud entusiasm ja tahe kooliraamatukogu arendada, seda eriti koolides, kus õpilasekeskne õpe pole pelk sõna, vaid fakt. Arengu edasiviivaks jõuks on õppekavade uuendamine, õpilaste iseseisva töö soodustamine ja koolides Internetile ligipääsu võimaldamine.

Võib leida näidiskooli, kus tegutsevad kaasaegsed õppetööd toetavad õpikeskused, mis on varustatud kõikvõimalike tehniliste vahenditega hõlbustamiseks lugemist, õpilaste iseseisvat tööd ja õpetajate elu. Sellised õpikeskused on erakoolides, Helsingi linnakoolides, ka Oulu ja Espoo koolides ning mõnedes kutsekoolides, kus on pedagoogilises mõtlemises toimunud suured muutused. Ka üha rohkem koolijuhte näeb kooliraamatukogude arengus vahendit muutmaks kool õppimiskeskseks organisatsiooniks.

Tuua võib näiteid ka rahva- ja kooliraamatukogude koostööst. Soome on üsna suur, kuid hõredalt asutatud riik. Väikestele maakoolidele on heaks lahenduseks rahva- ja kooliraamatukogu sümbioos, mis on tekkinud tänu laialdasele rahvaraamatukogude võrgule ja heale Interneti-ühendusele.

Viimastel aastatel on kooliraamatukogu kui kaasaegse õpikeskuse idee muutumas reaalsuseks. Teostatakse suuri kohalikul tasandil toimivaid projekte: Espoo linna programm (2001–2003) näeb ette 24 õpetaja ümberõppe raamatukoguhoidjaks. Selleks töötas *The Lighthouse*

Consulting Ltd välja koolituskava, mille kinnitas Turu Polütehnikumi täiendõppekeskus. Teine oluline projekt on Oulu Euroopa Liidu toetusega projekt „Kooliraamatukogud infoühiskonnas“ (2002–2004).

Soome kooliraamatukogud on tervikuna arenemas. Seoses muutustega on kerkinud uued olulised arutlusteed:

- Kui palju infooskuste alast nõustamist, juhendamist ja koolitust õpilased vajavad?
- Mil määral on võimalik infooskusi õpetada ilma ainealaste seosteta?
- Milline peab olema koostöö aineõpetaja ja raamatukoguhoidja vahel, et edukalt siduda õppeaine ja infooskuste omandamine.
- Kuidas edendada iseseisvat õpioskust, et õpilasel ei kujuneks arvamust, et õpetaja tema eest kõik ära teeb?

KIRJANDUS

Education, training and research in the information society. A National strategy for 2000–2004. <http://www.minedu.fi/julkaisut/information/englishU/2/1.html>

Haavisto, Tuula (1998): Country focus – Finland. Information Europe, spring, 28 –29.

Kirjasto koulussa – opas uuteen koulu- ja oppilaitoskirjastoon, toim. Liisa Niinikangas. Opetushallitus & BTJ Kirjastopalvelu, 1999.

Koulukirjasto tilana (School library as a space), ed. by Liisa Niinikangas, 2002.

Niinikangas, Liisa: Principals and school librarians working within an Information Literate School Community : Case Finland. A Paper presented at IFLA 64th General Conference, Sect of School Libraries, Amsterdam, 1998. <http://www.kolumbus.fi/lighthouse/tekstit.htm>

Niinikangas, Liisa (1995): An open learning environment – new challenges for the Finnish school library. Scandinavian Public Library Quarterly, 28 (4), 4-10-

Niinikangas, Liisa & Niinikangas, Vesa: Information skills of young people. Results of user needs analysis in the Verity project. The Association of Finnish local and regional authorities. 1999.